

**LOGOPEDIYADA MILLIY XALQ O‘YINLARI VA TOPISHMOQRLARNI QO‘LLASH
ORQALI NUTQNI RIVOJLANTIRISH****Axmedova Lola***Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti Defektologiya yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada logopedik mashg‘ulotlarda milliy xalq o‘yinlari va topishmoqlardan foydalanishning nazariy hamda amaliy asoslari yoritilgan. Milliy o‘yinlarning fonematik eshituv, talaffuz, so‘z boyligi va nutq mantiqini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, topishmoqlarning mantiqiy fikrlash va nutqiy bog‘lanishlarni mustahkamlashdagi roli ilmiy asosda izohlangan.*

Kalit so‘zlar: *logopediya, xalq o‘yinlari, topishmoqlar, nutqni rivojlantirish, milliy qadriyatlar, fonematik eshituv, muloqot ko‘nikmalari.*

Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim yoshidagi bolalarda nutqning to‘liq shakllanmasligi hozirgi kunda logopediya sohasining eng dolzarb muammolaridan biridir. Bolalarning to‘g‘ri talaffuz, boy so‘z boyligi, grammatik qurilish va izchil fikr ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirishda turli innovatsion metodlar bilan bir qatorda, milliy xalq o‘yinlari hamda topishmoqlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq o‘yinlari – bu nafaqat o‘yin shaklidagi faoliyat, balki bolada nutq, tafakkur, ijtimoiylashuv va emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlaydigan tabiiy tarbiya vositasidir.

Milliy xalq o‘yinlari va topishmoqlar orqali bolalar o‘z ona tilining ohangdorligini, so‘z boyligini, iboralar tizimini o‘zlashtiradilar. Shu bois ularni logopedik mashg‘ulotlarda qo‘llash bolalarda nutqiy faoliyatni tabiiy, qiziqarli va samarali tarzda rivojlantirish imkonini beradi.

Milliy xalq o‘yinlari va topishmoqlar logopediyada nafaqat nutqiy faoliyatni rivojlantirish vositasi, balki bolalarning umumiy shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi kompleks pedagogik mexanizm sifatida ham muhim o‘rin tutadi. Ular xalq og‘zaki ijodining qadimiy qatlamini tashkil etib, til, tafakkur va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini ifoda etadi. Logopedik mashg‘ulotlarda bu boy madaniy merosdan foydalanish – bolaning nutqiy, hissiy va kognitiv rivojlanishini tabiiy muhitda shakllantirishga xizmat qiladi.

Milliy o‘yinlarning asosiy logopedik ahamiyati ularning nutqni faol harakat jarayonida rivojlantirishi bilan belgilanadi. Bola o‘yin davomida so‘zlarni takrorlaydi, qo‘shiq aytadi, buyruq va so‘rov gaplarni tushunadi, ya‘ni rechev faoliyatni real kommunikativ holatda o‘zlashtiradi. Bunday o‘yin shakllari bola uchun majburlovsiz, erkin va hissiy jihatdan qulay muhit yaratadi, bu esa nutq buzilishlarini bartaraf etishda psixologik barqarorlikni ta‘minlaydi.

Masalan, “Olmaxon”, “Kapalak”, “Kim chaqqon?”, “Chittigul” kabi xalq o‘yinlarida ritmik nutq, so‘zlarni tez takrorlash, intonatsion boyitish elementlari mavjud. Bu jarayonda bolada nutq tempi, ritmi, nafasni to‘g‘ri boshqarish, artikulyatsiya aniqligi va fonematik eshituv sifatlari rivojlanadi. Shuningdek, bu o‘yinlar jismoniy harakatlar bilan birga amalga oshirilgani sababli, psixomotor koordinatsiya va nutq-harakat uyg‘unligini mustahkamlaydi.

Topishmoqlar esa bolalar tafakkurini va mantiqiy nutqni shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Ular orqali bola predmetlarning belgilarini taqqoslaydi, umumlashtiradi va tushunchalar o‘rtasidagi semantik bog‘liqlikni anglaydi. Shu jarayonda bola tushunchaviy so‘z boyligini kengaytiradi, grammatik shakllarni faol nutqda qo‘llay boshlaydi va fikrni mantiqan izchil ifodalash malakasiga ega bo‘ladi.

Logopedik amaliyotda topishmoqlardan foydalanish ayniqsa so‘z boyligi sust, grammatik tuzilmani o‘zlashtirishda qiyinchiliklarga ega bo‘lgan bolalarda samarali natija beradi. Masalan, “O‘zi qora, ichi oq, bolalarga non bo‘ladi” kabi topishmoqlar yordamida bola predmetning tashqi belgisi, ichki xususiyati va funksiyasini tahlil qiladi, bu esa semantik differensiasiya jarayonini faollashtiradi.

Milliy o‘yinlar va topishmoqlarning yana bir muhim logopedik jihati – ularning nutqiy muloqotni rag‘batlantirish xususiyatidir. Bolalar o‘yin davomida bir-biri bilan muloqot qiladi, savol-javob shaklida fikr almashadi, javob topishga intiladi. Shu tariqa nutq jarayoni interfaol, ijtimoiy muhitda shakllangan bo‘ladi.

Bundan tashqari, milliy o‘yin va topishmoqlar orqali bolaning emotsional va estetik idroki ham rivojlanadi. O‘yinlarda qo‘llaniladigan she‘r, qo‘shiq, ritmik harakatlar bolaning nutq ohangdorligini, intonatsiyani to‘g‘ri ishlatish qobiliyatini mustahkamlaydi. Bu esa keyinchalik ifodali o‘qish, sahnalashtirish, hikoya qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga zamin yaratadi.

Shunday qilib, milliy xalq o‘yinlari va topishmoqlar logopedik amaliyotda quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

- Tuzatuvchi-funksional: tovush talaffuzi, nafas, ritm, intonatsiyani normallashtirish;
- Rivojlantiruvchi: so‘z boyligini kengaytirish, grammatik qurilmani shakllantirish, tafakkur va eshituv differensiasiyasini rivojlantirish;
- Tarbiyaviy: milliy qadriyatlar, hamkorlik, muloqot madaniyatini singdirish;
- Ijtimoiylashtiruvchi: jamoaviy o‘yin faoliyati orqali o‘zaro yordam, empatiya va ishonchni kuchaytirish.

Demak, milliy xalq o‘yinlari va topishmoqlar logopedik ta‘sirning tabiiy, emotsional va madaniy jihatdan boy shaklini ta‘minlaydi. Ular bolalarda nutqni faollashtirish, fonetik-grammatik tizimni shakllantirish hamda ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

Milliy xalq o'yinlari va topishmoqlarni logopedik mashg'ulotlarga integratsiyalash metodikasi logopedik ta'sirning samaradorligini oshirishga, bolalarning nutqiy faolligini tabiiy sharoitda shakllantirishga xizmat qiladi. Bu metodika bosqichma-bosqich, tizimli va maqsadli yondashuv asosida tashkil etiladi.

Logopedik jarayonning o'ziga xosligi shundaki, u bolalarning nutqiy faoliyatini majburiy mashqlar orqali emas, balki o'yin, muloqot va ijodiy faoliyat shaklida rag'batlantirishga qaratilgan. Shu jihatdan milliy o'yinlar va topishmoqlar logopedik mashg'ulotlarda motivatsion, kommunikativ va rivojlantiruvchi vosita sifatida foydalaniladi.

Tayyorlov bosqichi (diagnostik va motivatsion jarayon). Bu bosqichda logoped bola nutqiy rivojlanish darajasini, tovush talaffuzi, lug'at boyligi, grammatik tizimdagi kamchiliklarni aniqlaydi. Shu bilan birga, bolalarning milliy o'yinlarga qiziqishi, faol ishtirok etish darajasi ham kuzatiladi. Diagnostika natijalariga asoslanib, o'yin va topishmoqlar bolaning individual ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Bu bosqichda "Kim chaqqon?", "Top-chi?", "Olmaxon" kabi o'yinlar yoki "Yurmaydi, yuguradi" kabi topishmoqlar orqali bolalarda nutqqa e'tibor, eshituv diqqatini faollashtirish, talaffuzni tahlil qilish kabi dastlabki mashqlar bajariladi. Maqsad - bolada mashg'ulotga qiziqish, ijobiy emotsional fon va muloqotga tayyorgarlikni shakllantirishdir.

Nutqiy faollashtirish bosqichi (asosiy logopedik ishlov jarayoni). Bu bosqichda milliy o'yinlar logopedik mashqlar bilan uyg'unlashtiriladi. O'yin orqali bola nutqni harakat, ritm, musiqa va takroriy talaffuz bilan bog'laydi. Logoped bu jarayonda o'yin harakatlariga nutqiy topshiriqlarni qo'shadi: so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, tovushni ajratish, gap tuzish, so'roq-javob shaklida muloqot qilish.

Masalan:

- "Chittigul" o'yini orqali artikulyatsion apparat harakati va ritmik nutq rivojlantiriladi.
- "Topgan topishig'iga ega bo'ladi" o'yini leksik zaxirani kengaytiradi va mantiqiy bog'lanishlarni shakllantiradi.
- "Ko'zlarimni yumaman" o'yini esa fonematik eshituvni rivojlantiradi va e'tiborni jamlashni o'rgatadi.

Bu bosqichda topishmoqlar yordamida bolaning so'z boyligi kengaytiriladi. Bola topishmoqni eshitib, o'ylaydi, javob beradi, shunday qilib, nutqiy faoliyat tafakkur bilan bog'lanadi. Logoped har bir to'g'ri javobni maqtov yoki rag'bat so'zi bilan mustahkamlaydi, bu esa bolaning o'z fikrini ifodalashga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Ijodiy faoliyat bosqichi (mustaqil nutqni rivojlantirish). Ushbu bosqichda o'yin va topishmoqlar ijodiy shaklda tashkil etiladi. Bolalar o'zlari topishmoq tuzishadi, o'yin qo'shig'iga yangi so'zlar qo'shishadi, mini sahna ko'rinishlari tayyorlashadi. Bu jarayon

bolalarda fikrni mustaqil ifodalash, grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish va muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

Masalan, “Top-chi, bu nima?” o'yini orqali bola predmetni tasvirlaydi, uning belgilarini sanab o'tadi. “Kim topishmoq tuzadi?” mashg'ulotida esa bolalar o'zlari yangi topishmoqlar yaratishadi – bu ularning so'z boyligini, sintaktik qurilmani va nutq tafakkurini boyitadi.

Mustahkamlash bosqichi (refleksiya va natijani baholash). Mashg'ulot oxirida o'rganilgan tovushlar, so'zlar va grammatik birliklar o'yin va topishmoqlar orqali takrorlanadi. Logoped bolaning nutqiy o'sishini kuzatadi, o'zgarishlarni baholaydi va keyingi bosqich uchun tavsiyalar beradi.

Bu bosqichda “Savol-topishmoq musobaqasi”, “Kim tez aytadi?” yoki “Gap tuz – o'yin g'alabasi” kabi mashg'ulotlar qo'llanadi. Shu tarzda bola nafaqat o'rganilgan bilimlarni mustahkamlaydi, balki nutqiy faollik, ijtimoiy moslashuv va o'z fikrini ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa. Milliy xalq o'yinlari va topishmoqlar logopedik faoliyatda tabiiy, milliy va pedagogik jihatdan asosli yondashuvni ta'minlaydi. Ular bolalarda nutqiy faoliyatni rivojlantirish bilan birga, fikrlash, eslab qolish, ijtimoiy muloqot va emotsional barqarorlikni mustahkamlaydi. Shunday qilib, logopediyada milliy o'yin va topishmoqlardan foydalanish zamonaviy logopedik texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda, bolalarning nutqiy rivojlanishiga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Milliy xalq o'yinlari va topishmoqlardan foydalanishga asoslangan logopedik metodika nutqni rivojlantirishning milliy, tabiiy va interfaol modelini yaratadi. Bu yondashuv orqali bola o'yin faoliyatida tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni, mantiqan fikrlashni, grammatik jihatdan to'g'ri gap qurishni va ijtimoiy muloqotda faol ishtirok etishni o'rganadi. Shu bois bu metodika logopedik amaliyotda ham rivojlantiruvchi, ham terapevtik ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Аманов Б. “Логопедия асослари”. – Тошкент: Fan va texnologiya, 2019.
2. Мадрахимова Г. “Мактабгача ёшдаги болалар нутқини ривожлантиришда халқ ўйинларининг аҳамияти”. – Тошкент, 2021.
3. Умарова Ш. “Болаларда нутқ камчиликларини бартараф этишда инновацион усуллар”. – Самарқанд, 2020.
4. Абдурахмонов А. “Халқ оғзаки ижоди ва болалар нутқи”. – Тошкент: Ma'naviyat, 2018.
5. Logopedik mashg'ulotlar metodik qo'llanmasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.